

Voorgestelde wijziging van de Penitentiaire beginselenwet vanuit advocatuurlijk perspectief

Sancties 2023/65

1. Inleiding

Op 6 juni jl. stuurde de (inmiddels demissionair) minister voor Rechtsbescherming, Weerwind, zijn wetsvoorstel tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet naar de Tweede Kamer.²

Dit wetsvoorstel heeft tot doel te voorzien in aanvullende maatregelen tegen voortgezet crimineel handelen in detentie. Al in de consultatiefase werd hier onder andere door de Afdeling advisering van de Raad van State en de Afdeling advisering van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming kritisch op gereageerd.³ Ook na deze fase worden bedenkingen met betrekking tot dit wetsvoorstel naar voren gebracht. Recent verscheen het rapport van een onderzoek naar het 41-bis detentieregime zoals dat in Italië wordt toegepast op gedetineerde leiders van maffiaorganisaties.⁴ Hierin wordt gezien wat Nederland van dit regime kan leren. De onderzoekers concluderen kort gezegd dat pas op de plaats moet worden gemaakt bij de beslissing om extra beperkende maatregelen uit het 41-bis detentieregime over te nemen en vragen aandacht voor de noodzaak van maatwerk. Alle seinen staan wat dat betreft dus op rood. Die conclusie trekken wij ook ten aanzien van de door de minister voorgestelde maatregelen die ingrijpen op het vrij en vertrouwelijk verkeer tussen cliënt en raadsman. In onderhavig artikel worden deze maatregelen – die bestaan uit standaard visueel toezicht op alle gesprekken tussen EBI/AIT-gedetineerden en hun advocaten, een maximum van twee rechtsbijstandsverleners voor deze categorie van gedetineerden en locatie-gebonden bellen – nader beschouwd en wordt stilgestaan bij het feit dat deze maatregelen niet in verhouding staan tot de doelen die ze beogen en (op onderdelen) praktisch onuitvoerbaar zijn.⁵

2. Behandeling van de buitencategorie als buitencategorie

Voordat ingezoomd wordt op bovengenoemde maatregelen, is van belang om op te merken dat ook de advocatuur beseft dat de georganiseerde criminaliteit zijn stempel op de

1 Mr. J.W. (Jeroen) Soeteman is lid van de algemene raad (bestuurder) van de Nederlandse orde van advocaten (NOvA) en tevens strafrechtadvocaat in Amsterdam; mr. E.K.L. (Esther) van den Bosch en mr. T. (Tessa) van der Deijl zijn beiden werkzaam als beleidsadviseur bij het bureau van de NOvA. Dit artikel is mede tot stand gekomen op basis van het advies van de adviescommissie strafrecht van de NOvA. Contact: secretariaat@advocatenorde.nl.

2 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 2. Naast dit wetsvoorstel van de minister heeft Kamerlid Ellian (VVD) onlangs een initiatiefvoorstel tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet voorgelegd ter consultatie (www.internetconsultatie.nl/voorstel_ellian_wet_aanscherping_ebi_en_ait_regime/b1). Dit initiatiefvoorstel beoogt een uniform regime te creëren voor de EBI en AIT waarin communicatiemogelijkheden verder worden beperkt. Onderhavig artikel beperkt zich tot het wetsvoorstel van de minister; de reactie van de NOvA op het initiatiefvoorstel van Kamerlid Ellian is vindbaar via www.advocatenorde.nl/juridische-databank.

3 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 4 resp. Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Advies Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie* (advies van 6 januari 2023 aan de minister voor Rechtsbescherming), Den Haag: RSJ 2023.

4 S. Struijk e.a., *Vergelijkend onderzoek Italiaans 41-bis detentieregime* (onderzoek in opdracht van het WODC met nr. 3379), Zp: Erasmus Universiteit Rotterdam en de Vrije Universiteit, 2023.

5 EBI = Extra Beveiligde Inrichting, AIT = Afdeling Intensief Toezicht.

bovenwereld drukt. Onderkend wordt dat het ten aanzien van bepaalde verdachten van 'de buitencategorie' noodzakelijk kan zijn maatregelen te treffen om te voorkomen dat zij hun criminele handelen kunnen voortzetten tijdens detentie. Tegelijkertijd moet niet uit het oog worden verloren dat het hier inderdaad gaat om een buitencategorie. Dat maakt dat, wat ons betreft, terughoudend moet worden omgesprongen met het invoeren van generieke wetgeving die een brede groep gedetineerden en hun advocaten raakt en diep ingrijpt op het recht op rechtsbijstand.

3. Visueel (camera)toezicht

Eén van de generieke (dat wil zeggen: geldend voor alle EBI/AIT-gedetineerden en hun advocaten) maatregelen betreft het visueel toezicht in de vorm van cameraobservatie dat in het voorstel van de minister standaard zal plaatsvinden bij gesprekken tussen de EBI/AIT-gedetineerde en zijn advocaat. Dit toezicht heeft volgens het wetsvoorstel een preventieve, toezichthoudende werking en moet eraan bijdragen dat misbruik van het vrijelijk contact tussen advocaat en gedetineerde wordt voorkomen. Daarnaast zou dit visuele toezicht een bijdrage leveren aan het beschermen van de rechtsbijstandverlener tegen druk en bedreiging (hierover later meer). De memorie van toelichting benadrukt dat het uitsluitend gaat om visueel toezicht en niet om auditief toezicht.⁶

Wij betogen echter dat reeds met 'enkel' visueel toezicht het vrij en vertrouwelijk verkeer tussen advocaat en cliënt onder druk komt te staan. Met de aanwezigheid van camera's in de spreekkamer wordt de suggestie gewekt dat mogelijk toch ook kan worden meegelusterd. Bovendien valt niet uit te sluiten dat via liplezen kennis wordt genomen van het besprokene of dat door in te zoomen wordt meegelezen in stukken die vertrouwelijk moeten kunnen worden gewisseld. Ook al schrijft de toelichting voor dat dat niet de bedoeling is, door het standaard meekijken kunnen gedetineerden zich belemmerd *voelen* om 'zonder vrees voor openbaarmaking' vrij te communiceren met hun advocaat. Dit is een onwenselijke ontwikkeling.

De zorgen over de vertrouwelijkheid nemen alleen maar toe bij kennisneming van het Conceptbesluit houdende wijziging van de Penitentiaire maatregel en het Besluit politiegegevens dat op het moment van verschijnen van dit artikel onderdeel is van een formele consultatieronde. In deze Algemene Maatregel van Bestuur, die dus niet (of via een omweg) onderworpen is aan parlementaire controle, wordt de praktische uitwerking van het visueel toezicht vormgegeven.⁷

Uit dit concept (artikel 23b) blijkt dat het niet alleen de bedoeling is dat wordt geobserveerd door een ambtenaar dan wel medewerker van de inrichting, maar dat de gesprekken tussen advocaat en cliënt daadwerkelijk worden *opgenomen*. Uitgangspunt is dat de beelden 'terstond' na het gesprek worden gewist. Niet duidelijk is hoe precies gewaarborgd wordt dat dit daadwerkelijk en onmiddellijk gebeurt. In de situatie dat de hiervoor genoemde functionaris het vertrouwelijke gesprek tussen cliënt en advocaat onderbreekt (zie hieronder), worden de beelden van het gesprek bewaard. Over het onderbreken van het vertrouwelijke gesprek kan vervolgens worden geklaagd bij een beklagcommissie (en daarna beroepscommissie) die – zo volgt uit de toelichting bij het besluit – de beelden kan bekijken om te beoordelen of dat onderbreken gerechtvaardigd is geweest. Uit de toelichting volgt eveneens

6 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 10-12.

7 Het 'Conceptbesluit houdende wijziging van de Penitentiaire maatregel en het Besluit politiegegevens' is vindbaar via: www.internetconsultatie.nl/nvt/b1.

dat een beëdigd ambtenaar bij een onderbreking een schriftelijke uitwerking van de beelden opmaakt, waarvan een mededeling of rapport als processtuk wordt gevoegd aan het dossier én dat beelden zelf, zo lang deze niet vernietigd zijn, kunnen worden gevorderd door het Openbaar Ministerie.⁸

Concluderend, het door de minister voorgestelde visueel toezicht creëert op meerdere momenten mogelijkheden voor verschillende functionarissen om kennis te nemen van de beelden van gesprekken tussen advocaat en cliënt. Dit zet de geheimhouding evident op de tocht. De voorgenomen AMvB biedt wat ons betreft onvoldoende waarborgen om de vertrouwelijkheid van het contact tussen advocaat en cliënt te kunnen garanderen.

Los van de zorgen over de vertrouwelijkheid is niet duidelijk of het door de minister beschreven doel door gebruikmaking van deze ingrijpende maatregel wordt bereikt. De memorie van toelichting beschrijft dat bij waargenomen gevaarlijk gedrag in het gesprek tussen gedetineerde en diens rechtsbijstandverlener direct kan worden ingegrepen om escalatie te voorkomen.⁹ Het gaat daarbij om gedragingen die 'niet passen' bij het doel van het gesprek (het in vertrouwen bespreken van juridische aangelegenheden, aldus de minister). Dat is een vrij breed beoordelingskader. Als concrete voorbeelden van afwijkend (of gevaarlijk) gedrag worden aangehaald: het omhooghouden van notitieblaadjes en het doorkrassen van eerder omhooggehouden notities, maar ook bepaalde handgebaren.¹⁰ Voor dergelijke handelingen geldt dat deze in de praktijk lang niet altijd zijn aan te merken als afwijkend gedrag. Handgebaren en gezichtsuitdrukkingen zijn zelfs van groot belang bij een goede communicatie. Overigens zullen ze, voor iemand die niet aan een gesprek deelneemt maar alleen meekijkt, vaak lastig te interpreteren zijn, ook omdat gezichtsuitdrukkingen en gebaren nu eenmaal voor meerderlei uitleg vatbaar kunnen zijn. Ten aanzien van het tonen van dossierstukken tegen het glas geldt dat dat in de praktijk helemaal niet vreemd is, net als het gebruik maken van briefjes niet vreemd hoeft te zijn. Gelet op de vrees voor afluisteren van advocaatgesprekken die bij deze groep gedetineerden helaas nu al vaak bestaat, is deze wijze van communiceren in sommige gevallen misschien zelfs wel logisch. Met dit alles is in ieder geval geenszins gezegd dat sprake is van 'voortgezet crimineel handelen' via de betreffende advocaat.

4. Maximum van twee rechtsbijstandverleners

Een tweede maatregel die de minister generiek wenst in te voeren is een maximum van twee rechtsbijstandverleners. Deze maatregel heeft tot doel het beperken van de kring van personen met wie de gedetineerde contact met de buitenwereld kan onderhouden.¹¹ Naar ons oordeel levert deze beperking een schending op van het recht op vrije advocaatkeuze. De achterliggende reden voor deze maatregel is het voorkomen dat sprake is van contact met rechtsbijstandverleners zonder concrete en verifieerbare taak (zaak).¹² Dat is op zichzelf niet onlogisch; de keuze om daarvoor het aantal rechtsbijstandverleners getalsmatig te beperken tot twee is dat onzes inziens wel. De beperking gaat overigens verder dan waartoe de aangenomen motie van het Kamerlid Ellian oproep.¹³ Die motie sprak over een beper-

8 Artikel 23b en de artikelsgewijze toelichting van het Conceptbesluit houdende wijziging van de Penitentiaire maatregel en het Besluit politiegegevens.

9 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 11.

10 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 11.

11 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 12.

12 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 12.

13 *Kamerstukken II 2022/23*, 24 587, nr. 868.

king tot twee advocaten voor 'straf- en daaraan gerelateerde zaken': de minister kiest voor een nog verdergaande beperking tot twee advocaten ongeacht het rechtsgebied waarop zij werkzaam zijn.

Ook ten aanzien van deze maatregel is nagelaten de uitvoeringsconsequenties in volle omvang te overzien. Zo is voorbijgegaan aan het feit dat in de praktijk – zeker bij grote zaken waar deze categorie van gedetineerden veelal mee te maken heeft – een tweetal (strafrecht)advocaten vaak het minimum is dat noodzakelijk is om te voorzien in een adequate verdediging en daarmee een eerlijk proces. Ook hebben gedetineerden soms, voordat zij op de EBI of AIT belanden, al meer dan twee advocaten waardoor zij genoodzaakt zijn hun keuze te heroverwegen en de vrije advocaatkeuze bij hen in feite met terugwerkende kracht is verdwenen. Naast de aanwezigheid van (meerdere) strafrechtadvocaten – ook daarin bestaan specialisaties – is niet zelden betrokkenheid van bijvoorbeeld civilisten en detentieadvocaten gewenst; ten behoeve van de kwaliteit van de dienstverlening voor de rechtzoekende maar ook in breder perspectief ten behoeve van een voortvarend proces. Een gedetineerde kan bovendien ook nog andere zaken hebben lopen, zoals een echtscheidingsprocedure, waarbij eveneens bijstand van een advocaat gewenst en soms verplicht is.¹⁴ In de situatie dat er andere dan straf- of daaraan gerelateerde zaken zijn die gelet op de competentie niet door de aangewezen rechtsbijstandverleners kunnen worden opgepakt, voorziet het wetsvoorstel in de mogelijkheid om een rechtsbijstandverlener toe te voegen.¹⁵ Die beslissing is voorbehouden aan de minister (in de praktijk de directeur-generaal DJI) en gebeurt volgens het wetsvoorstel op basis van een gemotiveerd/met redenen omkleed verzoekschrift van de gedetineerde. Daarmee raakt de maatregel naast het recht op vrije advocaatkeuze dus ook het recht om in vertrouwen een advocaat te kunnen raadplegen. Daar komt bij dat met de voorgestelde beperking tot twee advocaten de risico's van bedreiging, intimidatie of druk juist niet worden gespreid maar volledig komen te liggen bij de twee aangewezen advocaten. De mogelijkheden tot afwisseling en collegiaal overleg worden minder en de afhankelijkheid/kwetsbaarheid ten opzichte van de cliënt daarentegen alleen maar groter. Deze voorgestelde maatregel is dus weliswaar ingegeven door een veiligheidsbelang, maar in de realiteit kan het tegenovergestelde worden bereikt.¹⁶

5. De balans is zoek

Samenvattend grijpen deze maatregelen in op het vrij en vertrouwelijk verkeer tussen cliënt en rechtsbijstandverlener. Juist vanwege die ingrijpendheid pleiten wij voor maatregelen waarbij in ieder geval altijd een individuele beoordeling plaatsvindt; voorkomen moet worden dat de voorgestelde maatregelen automatisch gaan gelden. Dit sluit aan bij de oproep van de onderzoekers naar het 41-bis regime om flexibiliteit en maatwerk mogelijk te maken.¹⁷

Volgens de minister horen we deze begrippen steeds (voldoende) terug in het wetsvoorstel. Hij verwijst daarbij naar zijn bevelsbevoegdheid die individuele beslissingen mogelijk maakt en waarmee – anders dan in Italië – geen sprake zou zijn van een standaardregime

14 Voor een overzicht van zaken waarvoor verplichte procesvertegenwoordiging geldt, zie www.rechtspraak.nl/Naar-de-rechter/Paginas/Advocaat-wel-of-niet-verplicht.aspx.

15 Daarnaast kunnen de aangewezen rechtsbijstandverleners de minister verzoeken zich te laten vervangen wegens ziekte of vakantie.

16 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 20.

17 S. Struijk e.a., *Vergelijkend onderzoek Italiaans 41-bis detentieregime*, Zp: Erasmus Universiteit Rotterdam en de Vrije Universiteit, 2023, o.a. p. 172-174.

voor iedere EBI/AIT-gedetineerde en kort gezegd beter wordt gekeken naar het individu.¹⁸ Precies dit doet de vraag rijzen waarom ten aanzien van maatregelen die de rechtsbijstandverlener raken, is gekozen voor (voornamelijk) generieke maatregelen, en de minister enkel bij de maatregel van locatie-gebonden bellen – voor zover het advocaten betreft – wel heeft gekozen voor een individuele beoordeling.

Voorname maatregel komt concreet neer op een locatiegebod van de externe beller met het oog op de identificatie van deze beller, waarbij deze beller gebruik dient te maken van de op deze locatie beschikbaar gestelde telefoon. Deze maatregel geldt in beginsel *niet* voor het contact van de gedetineerde met aangewezen rechtsbijstandverleners. Indien een tegen de gedetineerde verleend bevel eveneens beperkingen of uitsluitingen inhoudt van het telefoonverkeer, is de regeling voor het locatie-gebonden bellen wel eveneens op de rechtsbijstandverlener van toepassing.¹⁹ Op deze maatregel is ook de nodige kritiek gezien vanuit de positie van de advocaat. Naast een aantal praktische bezwaren is het belangrijkste bezwaar dat ook dit onderdeel van het wetsvoorstel ingrijpt op het vrij en vertrouwelijk contact tussen advocaat en cliënt. De gedetineerde wordt namelijk beperkt in de mogelijkheden om met zijn advocaat te overleggen, alleen al doordat dat telefonisch contact nog veel meer dan nu al het geval is, gepland moet worden en niet meer ad hoc mogelijk is. Daarnaast geldt nu juist al jaren dat advocaten voor vertrouwelijke telefoongesprekken gebruik dienen te maken van hun geregistreerde geheimhoudernummer, dat is bedoeld voor vertrouwelijke communicatie met cliënten. Bij locatie-gebonden bellen wordt gebruik gemaakt van een aparte lijn, waarbij geen waarborgen bestaan met betrekking tot de vertrouwelijkheid. Hoewel bij deze maatregel dus ook zeker de nodige (praktische en principiële) kanttekeningen zijn te plaatsen, is hier in ieder geval wel gekozen voor een individuele beoordeling.

Terug naar de generieke maatregelen. Volgens het wetsvoorstel ligt de rechtvaardiging voor deze generieke (of wel regimaire) maatregelen besloten in de stelling dat het risico dat druk wordt uitgeoefend op een rechtsbijstandverlener inherent is aan de risico's die aan plaatsing in de EBI/AIT ten grondslag liggen.²⁰ Daarbij is ook aandacht voor de relatieve isolatie die met de plaatsing gepaard gaat. Overwogen wordt op dat punt: *“naar mate deze specifieke groep van gedetineerden steeds verder wordt beperkt in hun mogelijkheden om met de buitenwereld te communiceren, worden de risico's voor advocaten steeds groter om onder druk, dwang of dreiging boodschappen naar buiten te brengen”*.²¹

Onzes inziens zijn deze stellingen lastig te volgen. Met name omdat de specifieke groep van gedetineerden waarover wordt gesproken zo specifiek niet is en juist steeds groter en breder wordt. Dit heeft onder andere te maken met de recente verruiming van de gronden voor plaatsing in de EBI (aanpassing van de c-grond en toevoeging van de d-grond) en de plaatsingscriteria voor de AIT. Op die AIT zoomen we iets verder in.²²

In het wetsvoorstel wordt de AIT aangemerkt als een bijzondere opvang voor gedetineerden; plaatsing is verbonden aan de noodzaak intensief op het contact toe te zien.²³ Uit de memorie van toelichting en het nader rapport blijkt dat de plaatsing zal zijn ingegeven

18 *Kamerstukken II 2022/23*, Verslag van een commissiedebat (Conceptverslag Gevangeniswezen en tbs), nr. 2023D31146, p. 34.

19 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 36 en 37.

20 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 21.

21 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 2.

22 Zie artikel 6 van de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden met ingang van 17 december 2022.

23 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 29 en 35 en *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 2, p. 2.

door “een, in vergelijking met andere gedetineerden, aanzienlijk verhoogd risico op recidive, ontvluchting, voortzetting van ernstig crimineel handelen of het aanhoudend onderhouden van contacten met de buitenwereld met een maatschappelijk ontwrichtend karakter”.²⁴ Deze criteria zijn aldus ruim geformuleerd, waarbij bovendien onduidelijk is hoe de selectiefunctie hier invulling aan zal geven. De objectieve plaatsingscriteria worden uiteindelijk vormgegeven in de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden.²⁵ Wij menen dat het – nu de generieke maatregelen diep ingrijpen – juist noodzakelijk is dat over de precieze uitwerking van de plaatsingscriteria nu al meer duidelijkheid wordt verschaft. Momenteel is de ervaring vanuit de advocatuur dat de populatie van gedetineerden op de AIT heel wisselend van aard is en veel breder dan de personen waar het wetsvoorstel in de kern op doelt (die zich bezighouden met voortgezet crimineel handelen in detentie). Met daarbij in acht genomen de voorgenomen uitbreiding van drie naar zes AIT's door het land is sprake van een steeds groter wordende groep gedetineerden die te maken krijgt met maatregelen die ingrijpen op hun recht op rechtsbijstand.²⁶ Ook valt niet uit te sluiten dat er op termijn nog meer AIT's (of vergelijkbare plekken) bij komen. Hiermee is het risico op een glijdende schaal reëel. De voorgestelde generieke maatregelen staan kort gezegd niet in verhouding tot het doel van het wetsvoorstel: het voorkomen van voortgezet crimineel handelen in detentie.

6. Vertrouwen en rechtsstatelijkheid als basis

Met de voorgestelde maatregelen die zien op het contact tussen gedetineerde en advocaat kan, zeker waar deze generiek zijn terwijl veel andere maatregelen een individuele beoordeling kennen, gemakkelijk het gevoel ontstaan dat sprake is van wantrouwen richting de advocatuur. Wantrouwen tast de positie van de advocaat in het kader van de goede rechtsbedeling aan. Het doet geen recht aan de ruim 18.000 advocaten in Nederland om zo generiek te worden onderworpen aan maatregelen die hun geheimhoudingsplicht raken en die hen beperken in hun werk en de verlening van adequate bijstand aan cliënten. Naar ons oordeel dienen deze maatregelen uitsluitend op basis van een individuele beoordeling (waar een rechtsmiddel tegen openstaat) opgelegd te kunnen worden.²⁷ Belangrijk is dat begrip blijft bestaan voor – en kennis over – de bijzondere positie die de advocaat binnen de rechtsstaat inneemt.

Zoals hierboven al vermeld, sluit men in de advocatuur zeker niet de ogen voor de druk die op advocaten kan worden uitgeoefend. Onderzoek uit 2022 heeft aangetoond dat de helft van alle advocaten te maken heeft gehad met een vorm van bedreiging.²⁸ Het vergroten van de weerbaarheid en het creëren van bewustwording ten aanzien van mogelijke risico's zijn punten waar binnen de beroepsgroep steeds meer aandacht voor is. Zowel door het gesprek over deze belangrijke thema's met elkaar te voeren, als door middel van concrete initiatieven.

24 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 5 en *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 4, p. 9.

25 *Kamerstukken II 2022/23*, 36 372, nr. 3, p. 29.

26 www.dji.nl/justitiabelen/volwassenen-in-detentie/regimes-en-doelgroepen/afdeling-intensief-toezicht-ait.

27 Wij vinden aansluiting bij rechtspraak van het EHRM (*Demirtas and Yuksekdag Senogly v. Turkiye*) waarin wordt overwogen dat sprake moet sprake zijn van uitzonderlijke omstandigheden (incl. assessment/individuele beoordeling van de situatie van de cliënt) die rechtvaardigen dat een inbreuk wordt gemaakt op het uitgangspunt van vertrouwelijkheid van contact tussen cliënt en advocaat. Daar komt bij dat indien er beperkingen plaatsvinden, deze moeten worden vergezeld van adequate en voldoende waarborgen tegen misbruik.

28 I&O Research in opdracht van de NOvA, *Rapport Agressie, bedreiging en intimidatie bij advocaten*, Amsterdam: I&O Research 2022.

De door de Nederlandse orde van advocaten eind 2021 opgerichte Taskforce Bescherming tegen ondermijning zet bijvoorbeeld in op preventieve maatregelen en ondersteuning voor advocaten. Te denken valt aan: weerbaarheidstrainingen (inclusief een weerbaarheidstraining voor advocaten met gedetineerde cliënten in een extra beveiligd regime), de noodtelefoon, noodknop en veiligheidsscans. Daarnaast is vanuit de Taskforce een drietal wetenschappelijke onderzoeken geïnitieerd met als gemeenschappelijke invalshoek de risico's van de advocaat tegen de achtergrond van ondermijning en bedreiging. Aan de hand van deze onderzoeken zal worden bezien of de regelgeving aanpassing behoeft of dat andere maatregelen moeten worden getroffen. Waar mogelijk werkt de Taskforce internationaal en binnen Nederland samen met andere (juridische) beroepsgroepen en worden krachten gebundeld om de beroepsgroep weerbaarder te maken en te beschermen tegen ongewenste invloeden van ondermijning.²⁹

7. Slotopmerking

In lijn met de conclusie van de onderzoekers naar het 41-bis regime dient wat de auteurs van dit artikel betreft pas op de plaats te worden gemaakt bij het invoeren van maatregelen die het recht op rechtsbijstand inperken. Zeker met in het achterhoofd dat over nut, noodzaak en effecten van deze maatregelen nog veel onbekend is.³⁰ De focus moet nu liggen op het verzamelen van informatie, gevoed door de Nederlandse (advocatuurlijke) praktijk en met inachtneming van de uitgangspunten van ons gevangeniswezen. En misschien nog belangrijker, niet moet worden vergeten dat antwoorden op activiteiten die de rechtsstaat ondermijnen rechtsstatelijk dienen te blijven.

29 Voor meer informatie zie www.advocatenorde.nl/dossiers-2/weerbaarheid/taskforce-bescherming-tegen-ondermijning.

30 S. Struijk e.a., *Vergelijkend onderzoek Italiaans 41-bis*, Zp: Erasmus Universiteit Rotterdam en de Vrije Universiteit, 2023, o.a. p. 174.